

Törvényhozás előtt

Nem lehet rivalizálás kérdése a hazai gyermekvédelem!

A gyermekek és családok védelme csak keveset javult Magyarországon az elmúlt években. Pedig sokkal várhattuk volna az egyeduralmi rendszer összeomlásától a társadalom alapközösségének, a családnak, mint intézménynek a felértékelődését. Azt, hogy megszilárdul, és javul a külső és belső ártalmakkal szembeni védettsége. Aligha volt elhamarkodott és alaptalan remény, hogy új felépítésű intézményrendszer, és új, társadalmi egyetértésre épülő törvényi keret szabályozza majd a család és a gyermekek védelmét. Az új törvényi szabályozástól azt vártuk volna, hogy megnöveli a biztonságát annak, hogy kiskorú gyermek ne kerülhessen emberhez méltatlan körülmények közé, ne lehessen része hátrányos megkülönböztetésben, ártalmas bánásmódban. Az eltelt két év azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy fordulat következzen be a gyermekvédelemben és a családvédelemben. Számos egyéni és közösségi kezdeményezés indult el, sok folytatódott, de még nem bontakoztak ki a hazai gyermek- és családvédelem fejlődésének jövőbeni útirányai.

Korábban is jelen voltak azok a felismerések, amelyek tárgyilagos elemzésre épülve keresték a védelem és ellátás hatékonyabb formáit, és amelyek különböző részletességgel igyekeztek megreformálni a korábbi gyakorlatot. Annak megfelelően, hogy a gyakorlatnak éppen mely oldalára, tényezőjére helyezték a hangsúlyt. A szociális ellátásra, a pszichológiai vizsgálódásra, az egészségügyi tevékenységre, vagy a nevelés oldalára. Ezek egy része támogatásra lelt, de csak azok, amelyek nem érintették a struktúra, a megmerevedett szerkezet lényegét. Nem törekedtek túl nagy fordulatot végrehajtani abban a gyermek- és családvédelmi rendszerben, amely az állam egyeduralmát biztosította a fenntartásban, az ellenőrzésben, a minősítésben, vagyis majd minden alapvető kérdésben, és amely nem hagyott beleszólást a szűk „szakmai körön kívüli” tényezőknek a haladás irányát megilletődi. A társadalom széles rétegeit érintő feladatok megoldásában elképzelhetetlen volt másfajta részvétel, mint amely aláveti magát az akkori állami ellenőrzésnek, és tiszteletben tartja az ideológiai indíttatású normákat. A kezdeményezések jelentős része rövid próbálkozás után visszapattant az értetlenség faláról, vagy nem került bele a támogatott vagy túrt szándékok szűkre szabott keretébe. Ez a keret jól együtt tudott formálódni egy „szakmai lobby” érdekeit képviselő állásponttal. Mintha a szakma hangja véletlenszerűen egybecsengett volna a hatalom hangjával, és alig próbálta keresztezni azt.

A szabad választásokat követő hónapokban rövid időn belül érzékelhető volt, hogy a társadalom szociális problémáinak megoldása, vagy a megoldás halogatása a vetélkedésben résztvevők számára alapvetően politikai kérdés. Amennyire érdekeltnek bizonyult a kormánykoalíció a határozott, mielőbbi rendezésben, ugyanúgy megjelent az ellenzések érdekeltsége abban, hogy ne legyen közoktatási vagy gyermekvédelmi törvénye az országnak addig, amíg ők nincsenek kormányzati pozícióban.

Feltehetőleg abból a szerepszemléletből ered ez a törekvés, amely csak a kormányzatot igyekszik „hatalomban levőnek” beállítani egy olyan demokráciában, ahol a hatalom megsztottsága már bekövetkezett.

Ezekben a hetekben egyszerre több család- és gyermekvédelmi koncepció is megjelent. Ezek különféle szakmai és különféle társadalomszemléleti alapra építkeznek, és természetükből eredően a gyermekvédelem intézményi szerkezetéről, feladatköréről, működési rendjéről, terjedelméről, a gyermekvédelemben illetékesek köréről, tehát majd minden fontos kérdésről eltérő megoldási javaslatot tartalmaznak. Talán közös jellemzőjük az, hogy kevés ponton engednek érintkezési felületet a többivel, a másikkal, és többségük a gyermekvédelmet a szociális ellátó rendszerbe tartozó feladatnak tekinti. Az egymással nehezen konvergálható koncepciók különbözősége néhány sarkalatos tételre épül.

1. A gyermekvédelmet kizárólagos állami feladatnak tekinti az egyik, amelynek ellátásban nem enged meg egyenrangú és egyenlő eséllyel működő partnereket. Ezzel ellentétes az a szemlélet, amely a gyermekvédelem ellátó rendszerét olyan szolgáltatásnak tartja, amelyben minden tényezőnek helyet kell biztosítani, és egyenlő működési és támogatottsági esélyt kell teremteni közöttük.

2. Egyfelől tapasztalható egy elképzelés arra, hogy a gyermekvédelemnek a veszély- illetve krízishelyzetbe került családok, és gyermekek védelmét kell ellátnia, másfelől úgy értelmezhető a követelmény, hogy a veszély- és krízishelyzetek, kialakulását kellene elsősorban megelőzni, és csak emellett, vagy ezzel egyenlő mértékben kell a már kialakult állapot megszüntetésére törekedni.

3. Aggodalom fogalmazódik meg az egyik oldalon arra, hogy a gyermekvédelem intézményi rendszerének átalakítása egzisztenciális okból ellenérdekeltté teszi az abban foglalkoztatottakat, míg a mások oldalon úgy vélhető, hogy az érintettek is egy jobbításban érdekeltek, és a szaktudásukra, tapasztalataikra különös mértékben lesz szükség a jövőben, az intézményi szerkezet átalakulása esetében.

4. Míg az egyik elképzelés fedezethiány miatt véli megoldhatatlannak a szerkezet átalakítását, a másik úgy gondolja, hogy megoldható lenne, hiszen a gyermekvédelemben eddig is rosszul hasznosultak a közpénzek, és ha nem következik be az átalakítás, akkor egy gyenge hatékonysággal működő intézményrendszert stabilizálunk.

5. Hangsúlyt kap az a nézet, mely szerint a gyermek nevelésére nem csak a család alkalmas, hanem sikerrel alkalmazhatók már kikísérletezett családpótló megoldások, módszerek is. Ezzel ellentétben fogalmazódik meg az a vélemény, hogy ilyen megoldások és módszerek nincsenek, csak valójában soha be nem igazolódott kísérletek voltak a családpótló intézeti nevelésre.

6. Egyik oldalon szereplő érv, hogy a gyermekvédelem „szakmai” kérdés, a megoldása szakmai feladat. Míg a másik oldalon kiemelik, hogy a gyermekvédelem társadalmi feladata nem oldható meg eredményesen a társadalom közgondolkodásának, magatartásának az átalakulása nélkül, és ebben az átalakításban nem csupán a gyermekvédelmi szakembereknek és intézményeknek, hanem mindannyiunknak megvan a felelőssége és feladata.

Annyiban szeretnék hozzászólni a gyermekvédelem jövőjét formáló, remélhetőleg szélesre bontakozó társadalmi vitához, és az intézményi szerkezet és törvényi szabályozás kérdéséhez, amennyiben a gyermekvédelmet a gyermek neveltetése oldaláról közelítjük meg. Úgy gondolom, hogy a gyermek fejlődése szempontjából annak a gyermekvédelemnek van értelme és létjogosultsága egy célszerűen szerveződő társadalomban, a humán értékekre épülő társadalomban, amely létrehozza, és tartósan biztosítja a gyermek fejlődésének, neveltetésének feltételeit. A neveltetés és nevelkedés feltételei pedig nem korlátozódnak dolgokra, anyagiakra. Bár kétségtelen, hogy a létnek és a nevelkedésnek vannak bizonyos dologi minimumai, amelyek alatt károsodik az egészség, veszélybe kerül az élet, mégis hibásnak gondolom azt a szemléletet, amely a gyermek védelmét akkor tartja közügynek

csupán, amikor ilyen jellegű hiányosságok jelennek meg a feltételek között. Gyengeségünk, és érzéketlenségünk jele lenne, ha a neveltetés egyéb feltételeit alulértékelnénk az egészséges testi és lelki fejlődés folyamatában.

Ezeknek a feltételeknek a sorában elsőként említeném a családban nevelkedést. Akár alapvető gyermeki jogként is megfogalmazhatónak tarthatnánk, hiszen a családi életre, kiegyensúlyozott, boldog életre családon kívül szerzett tapasztalatok alapján nem lehet eredményesen nevelni. Ezt " megítélésem szerint " csak lelkiismeretünk elaltatásaként kérdőjelezhetnénk meg. Bármit elkövethetünk annak érdekében, hogy a gyermek a család életének egyes elemeit, helyzetét megismerje, alkalmanként találkozzon a család életét jellemző helyzetekkel, magának a családnak a tartós és folyamatos személyiségformáló szerepét nem pótoltuk még ezzel. Nagyon hasznos lenne pontos adatokat szereznünk arról, hogy a gyámhatósági intézkedések során milyen arányban találkozunk családon kívül, vagy csonka családban nevelkedett, esetleg rendezetlen családi körülmények között felnőtt szülőkkel! Erről egyelőre nem készülnek kimutatások.

Sajnálatos tényként kell elfogadnunk, hogy a családok nagy számban bomlanak fel, anélkül, hogy beletörődnék ebbe. Konkrét adatokkal igazolható, hogy a házasságok felbomlásának gyakoriságában szerepet játszik a mély vallásosságtól áthatott egyházi házasságkötések visszaszorulása is. Példaként említhető Európa déli és északi részeinek eltérő tapasztalata.

Ugyanakkor Magyarországon a társadalom védő-óvó rendszere ma még tétlen és kevésbé érzékeny a felbomló, vagy már felbomlott családok, családtagok gondjai iránt, amíg a krízishelyzet, illetve állapot be nem következik. Holott a fejlettebb európai országokban már jól működő intézményes segítségnyújtó rendszerek alakultak ki, amelyek modell értékűek lehetnek számunkra. Ezen rendszerek érzékenyen regisztrálják a veszély közeledtét, még a bekövetkezését megelőzően. Például azzal, hogy a válókereset benyújtásával egyidőben bekapcsolódik a család várható problémáinak a megoldásába a családvédő, a tanácsadó szolgálat, amely nemcsak tanáccsal, hanem készségfejlesztő foglalkozásokkal és a segítség, támogatás megszervezésével, sokoldalú védelem összehangolásával igyekszik felvértezni a várható új, megoldásra váró helyzet legyőzésére a család minden tagját. Hol talál segítségre ma nálunk egy anya, egy gyermek, vagy apa, ha a család felbomlásának veszélye közeleg? Esetleg és újabban, talán valamilyen érdekszövetségben, ha budapesti, vagy nagyvárosban él. De segítő, felkészítő és támogató gondoskodásról nem lehet beszélni, mert már a regisztrálás szakaszában, az első szükséges lépésben elvész a segítség esélye. Ugyanis ez a szakasz esetleges, vagy teljesen hiányzik a rendszerből.

Most tekintsünk el azoktól a bűnös hanyagságból elkövetett veszélyeztetésektől, amelyeket intézmények követnek el kiskorúakkal szemben a közönyükkel, avagy alkalmatlanságukkal. De a pedagógusok többsége nem részesül gyermekvédelmi felkészítésben a képzés során. A felsőoktatás autonómiája arra jogosítja fel a felsőoktatási pedagógusképző intézményeket, hogy oktatóik érdeklődési köreit oktassák, ne a közoktatás és a gyermekvédelem által szükségeltetett ismereteket, és képességeket közvetítsék. A közoktatási intézményekben a gyermekvédelem feladata csupán a tiszteletreméltó kivételekben valósul meg komplex módon. Többségében az anyagi rászorultság, a szociális támogatásra való jogosultság jelzésére, a gyámhatósági intézkedés igénylésére és nyilvántartások vezetésére terjed ki. De sokkal többre nem is terjedhet. A pedagógusnak, ha korán felismerné a gyermek felé közeledő veszélyt, vagy veszélyeztetettséget, akkor sem lenne – esetleg a nagyobb városokban – reménye arra, hogy segítő tényezőkre találjon a veszély megelőzésében vagy eredményes elhárításában. Olyan hatékony segítségre, amely

képes lesz elhárítani a gyermekeket fenyegető, vagy sújtó veszélyeket. A települések elsőfokú gyámhatósági feladatát általában szakképzetlen emberek látják el, akiknek gyakran az életkora és élettapasztalat is kevés a szorult élethelyzetek tartós feloldásához. Így történhet meg, hogy a segítségadásban az anyagi támogatás áll az első helyen. Joggal feltételezhető, hogy a másfajta segítségadás szükségének felismerése is hiányzik, hiszen biztosítására évtizedek alatt alig történt valami. Arról sincsen megbízható adatunk, hogy a különféle segítségadásból mennyi az, amit az igényjogosult, a rászorult kezdeményezett, hanem a gyámhatóság, a nevelési, vagy egészségügyi intézmény. A jövő tervezésénél ezt is érdemes lenne számba venni.

A nevelőotthonok, és bentlakásos intézmények szükségét senki nem kérdőjelezi meg. Azt azonban igen, hogy ilyen mértékben lenne szükség rájuk, amilyen mértékben Magyarországon szerephez jutnak. Saját tapasztalatból is elmondhatom, hogy a nevelőotthon soha nem tud olyan odaadással, olyan eredményességgel fellépni valamennyi neveltje érdekében, mint amilyen mértékben erre egy család képes. Nagyon megtévesztő egy néhány jó példából általánosítani, amikor súlyos mulasztások érik a nevelőotthonokban és intézményekben nevelkedő gyermekeket. Olyanok is, amelyeknek egyetlen eseti előfordulása is elegendő kellene, legyen ahhoz, hogy elfordulásuk lehetőségét is megakadályozzuk. Amikor előfordulhat, hogy egy termekben folyik a „tanítás”, ágyszéleken kuporgatva a gyermekeket. Amikor sötét magánzárkába zárva büntethetnek gyermekeket, szigorúbban, mint a visszaeső bűnözőket, figyelmen kívül hagyva annak személyiségromboló hatását. Csak azért, mert a képzetlen nevelőknek nincsen más „fegyelmező eszköz a kezükben”. Amikor előfordulhat, hogy büntény áldozata segítséget kér az óvó nénijétől, és az óvoda a gyermeket kezelteti éveken keresztül, anélkül, hogy bármit tenni a kisgyermeket sújtó szexuális bűncselekmény ellen. Ez – megítélésem szerint – aligha fordulna elő megfelelően kiválogatott, felkészített, támogatott és ellenőrzött nevelő családokban.

Nem arról van szó, hogy néhány riasztó és súlyos következményekkel járó mulasztásból kellene általánosítani a bentlakásos intézmények munkáját. Hanem arról, hogy sok jószándékú és tisztességesen, a gyermekeket szeretettel nevelő pedagógus munkája sem lehet eléggé hatékony.

Ugyanakkor ma még mesterségesen alacsony szintre szorítják a nevelő szülők munkájának a megbecsülését, és lehetetlenül kemény követelményekkel riasztják el azokat a házaspárokat is a feladattól, akik számára vonzóvá tehető lenne a gyermeknevelés vállalása. Ha minden családban, nevelőszülőnél nevelt gyermek után ugyanazt a díjazást kapnák a nevelőszülők, amit a nevelőotthonok megkapnak, akkor lehetne azt mondani, hogy igazi megmérettetés történik, valódi versenyhelyzetben működik jobban az egyik, vagy a másik intézmény. Ilyen feltételek mellett akár 2-3 gyermek nevelésével is főállásban foglalkoztathatók a nevelőszülők, és valószínűsíthető, hogy sokkal több, arra valóban alkalmas házaspár figyelme fordulna egy társadalmilag rendkívül jelentős feladat felé. De ma még az elismertség inkább riasztó, mintsem vonzó.

Mindig és mindenben akadnak kivételek, ez természetes. Most nem róluk szólunk! De azt gondoljuk, hogy ma annak az igazolása történik, hogy a nevelőszülői feladatra csak kontraszelektált, szociálisan rászoruló réteg, és jó szándékú megszállottak vállalkoznak. Ha nem a nevelőotthonokban elhelyezettek fordított költségek harmadával-negyedével finanszíroznák a nevelőszülőknél elhelyezettek ellátását, akkor – véleményem szerint – rövidesen kiderülne a nehezebben elhelyezhetőkről is, hogy akad a feladatra sikerrel vállalkozó házaspár, család. Ha nem is minden esetben, de a fejlődésmenetében visszamaradottak jelentős részének családban jutna hely az emberi élet megtanulására.

És akkor, ha a tömegtájékoztatásban a gyermeknevelés nem elsősorban az anyagi csödbemenetel vállalását jelképezné.

Gyakran felvetett érv a nevelőotthonok mellett, hogy a nevelőszülők nehezen válogathatók ki, nincsen előzetes biztosíték a jelentkezők alkalmasságára. Ez igaz, mint ahogy egyetlen család alkalmasságára sincsen biztosíték, még sem vonjuk kétségbe előre a gyermeknevelésük képességét. Hiszen a többség végül mégiscsak évezredek óta eredményesen teljesíti ezt a feladatot. A családi nevelés nem tartozik a szakképzettséghez kötött elfoglaltságok közé. De nem azért, mert ez olyan alacsonyrendű tevékenység, ami nem tanulható. Hanem azért, mert a családban nevelkedő ember saját neveltetése során a tapasztaltok, és készségek sokaságát gyűjti össze a családi nevelés értékeiről, hagyományairól, és ezeket tovább is hagyományozza. Voltaképpen ez a családi életre nevelés természetes menete. Ez az oka annak, hogy a családi életre való felkészítés a családban valósulhat meg elsősorban.

Az MDF Pedagógus Kollégiumának gyermekvédelmi munkacsoportja a hazai gyermekvédelem kérdéseiről kidolgozta javaslatait. Ezek a javaslatok egy olyan gyermekvédelmi szabályozást és intézményi szerkezetváltást szorgalmaznak, amely az előzőekben felvetett kérdésekre is határozott választ ad. E szerint a jogi szabályozásnak és az intézményrendszernek ki kell terjednie a megelőzést segítő-támogató, és a kríziskezelő-utógondozó feladatra egyaránt.

Fontosnak tartjuk annak hangsúlyozását, hogy sokkal súlyosabb társadalmi válságjelenség a hazai gyermekvédelem, semhogy azok gondjára lehetne bízni a megoldás keresetét, akik évtizedeken keresztül jól kutatták. Anélkül, mint láthatjuk, hogy ez érzékelhető eredményhez vezetett volna.

Úgy gondoljuk, hogy egyetlen tényező, a hatóság, a „szakma” és a civil szféra sem lenne egyedül illetékes a gyermekvédelem feladatainak megoldásában, és nem telepedhet rá a többi tényező tevékenységére. Az egyenlő esélyek és az egyenlő felelősség kellene érvényesüljön a tényezők és résztvevők között. A gyermekvédelemben teljesített szolgálat hatékonysága lehet az egyetlen mérce a támogatottság megítélésében. A nem állami és nem önkormányzati kezdeményezésű és működtetésű ellátó intézmények valódi esélyegyenlőségben kellene megméressenek. Ez a valódi versenyhelyzet áldásosán hatna vissza magára a gyermekvédelmi szolgálatra.

Már a közoktatásban is beigazolódott, hogy elterelhető a különböző tényezők felelősségének szerepéről a figyelem. Például az önkormányzatok a kormányzatra mutogatnak, amikor a fenntartói joguk fenntartói kötelezettséggel párosul. Ez a jelenség fokozott veszélyt jelent a gyermekvédelemben, hiszen mire tisztázható egy adott esetben a felelősség és kötelezettség kérdése, az adott gyermeket vagy családot sújtaná a védelem hiánya.

Ez is oka annak, hogy nagy jelentőséget tulajdonítunk a társadalmi kontroll kiépülésének. Ha ez a településeken és a megyékben, vagy régiókban nem jön létre, nem alakulnak ki erre alkalmas önszerveződésű szervezetek, csoportok, akkor az önkormányzatok nem lehetnek képesek megfelelően előkészített döntéseket hozni gyermekvédelmi kérdésekben, és mással nem pótolható húzóerőt nélkülözne a hazai gyermekvédelem.

Fontosnak tartjuk, hogy a családokra ne lehessen áthárítani az állam, vagy az önkormányzatok mulasztásaiból fakadó felelősséget.

A család társadalmi szerepének felértékelődése és felelősségének megnövekedése bizonyára rövidesen elkezdődő folyamat. De nem hárítható át minden felelősség a családokra a gyermekek neveltetésével kapcsolatban sem. Ugyanakkor elvárhatónak és

megkövetelhetőnek tartjuk az együttműködést a támogatott, segítségben részesített családok és a támogató között, és a segítség elfogadásával járó kötelezettségek betartását.

Mint oly sok tevékenységünkben, a család- és gyermekvédelemben is szervezetlenek vagyunk. Gyakran nem tudja az egyik segítő tényező, hogy mit tett a másik, vagy mit nem tud magára vállalni. Nem tudja az egyik fél, hogy milyen vizsgálatokat végzett, és milyen eredményre jutott egy másik. Költséges, és bonyolult eljárásokat ismétlünk meg, olykor a támogatásra szorulókat is már-már zaklatva.

Úgy gondoljuk, hogy a gyermekvédelem még a közoktatáshoz viszonyítva is társadalmilag „rentábilis” ágazat, ha ezt a kérdést egyáltalán lehet gazdaságossági oldalról minősíteni. Beigazolódott minden esetben, hogy többszörös gondot és áldozatot okoz a kisiklott életű fiatal megmentése, betegségének kezelése, a szociokulturális és pszichés hátrányok továbbörökítése, az egészséges, erős családok hiánya, mint amekkora tehertételt egy sokkal hatékonyabban működő hazai gyermekvédelem kialakítása és működtetése jelentene.

Úgy gondoljuk, hogy nem szakmai érdekszövetségek közötti vetélkedés és egymás ellenében szerveződő csoportosulások közötti rivalizálás kellene eldöntse a magyar gyermekvédelem jövőjét, fejlődésének irányát. Hanem elsősorban a gyermekek érdeke.

Éppen ezért arra kérünk minden kollégát, minden érintett főhatóságot és elhivatott gyermekvédőt, az egyházakat és karitatív szervezeteket, hogy vegyék ki részüket a törvényt előkészítő vitából, minél többféle gyermekvédő programot és javaslatot dolgozzanak ki. Hozzanak létre gyermekvédő feladatot ellátó intézményeket és társadalmi szervezeteket. Kérjük az önkormányzatokat, hogy minél nagyobb számban foglalkoztassanak családpedagógusokat, szakképzettséggel, előképzettséggel rendelkező munkatársakat, akik élettapasztalatukkal is segíteni tudják a rászorulókat

Javasoljuk a pedagógusképző intézményeknek, hogy lehetőleg minden végző pedagógust készítsenek fel családpedagógiai és gyermekvédelmi feladatok ellátására, hogy az intézmények napi nevelőmunkájában jelentkező nagyszámú problémát felismerjék, azonosítani és megoldani tudják. Tudjanak tanácsot, segítséget adni a szülőknek, a kollégáiknak, bekapcsolódhassanak a települések család- és gyermekvédő szolgálatának munkájába, szakmai felkészültséggel tudják segíteni a gyermekvédelemben is szolgálatot vállaló társadalmi szerveződések, egyházakat.

Külön is szólnunk kell az egyházak szerepéről, a nevelésben, a gyermek- és családvédelemben teljesíthető hivatásokról. Nem tudjuk elképzelni a hazai gyermek- és családvédelem jövőjét az egyházak közreműködése és működési feltételeik lényeges javítása nélkül. Úgy gondoljuk, hogy ez az egyik olyan feladat, amiben az egyházak nagy szolgálatot tehetnek a nemzetnek, ha legalább olyan támogatásban részesülnek a feladatellátásban, mint a többi tényező. Ezért nagy kárt szenvedne a társadalom, ha hátrányos megkülönböztetést kapna az egyházi gyermek- és családvédelem, akár önkormányzati, akár az állami, vagy más fenntartású szolgálattal szemben. E feladat teljesítésében nagyok az adósságaink, és megoldani eddig sem volt képes a társadalom az egyházi szolgálat korlátozásával.

Dobó Attila